

ТЕОРІЯ ТА ІСТОРІЯ ДЕРЖАВИ І ПРАВА

УДК 340.15

DOI <https://doi.org/10.32782/pyuv.v5.2025.1>**О. Й. Вовк***orcid.org/0000-0003-0094-6106**кандидат юридичних наук, доцент,**доцент кафедри теорії та історії права та держави**Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

ВІЙСЬКОВЕ ЗАКОНОДАВСТВО УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВИ 1918 РОКУ (ІСТОРИКО-ПРАВОВИЙ АНАЛІЗ)

Згідно чинного законодавства України в нинішній період воєнного стану продовжується прискорення темпів військового будівництва, тобто заходів економічного, соціально-політичного та суто мілітарного спрямування на удосконалення обороноздатності держави взагалі й організацію збройних сил безпосередньо, що потребує ретельного упорядкування норм та інститутів військового права як на основі передового міжнародного воєнного досвіду так і на аналізі українських правових традицій, вітчизняних історичних джерел та пам'яток права, особливо початку XX століття, коли в повній мірі відбувався процес відродження національної державної організації та права, що проявилось у становленні Української Народної Республіки, Української Держави та Західноукраїнської Народної Республіки.

Справжня актуальність обраної теми позначатиметься в тому, що хоча в перші десятиріччя XXI століття наукові доробки, присвячені розвитку військової справи української історії держави і права 1917–1920 років, проводилися в контексті загального аналізу національного державотворення та особливої правової системи Української Держави (Гетьманат), серед яких доцільно виділити творчі праці таких вітчизняних вчених як Н. Барановська, Л. Білас, І. Бойко, Г. Боряк, Ю. Булгаков, В. Верстюк, О. Гавриленко, П. Гай-Нижник, В. Горан, О. Гуржій, І. Дацків, В. Капелюшний, Д. Ковальов, М. Ковальчук, О. Копиленко, Г. Корольов, С. Кульчицький, Ю. Латиш, І. Логвиненко, О. Любовець, О. Михайлова, Г. Папакін, Я. Пеленський, Р. Пиріг, Я. Попенко, В. Пономарьов, В. Сергійчук, А. Сидоренко, О. Рубльов, В. Смолій, В. Солдатенко, Ю. Терещенко, О. Тимошук, П. Ткачук, Ф. Турченко, Н. Чупрінова, В. Шульгін, В. Ульяновський, А. Чернега, Д. Яневський тощо, проте все ж таки потрібно зазначити, що при всьому широкому спектрі досліджень в історико-правовому плані аналіз окремих видів військового законодавства

окремо не проводився. Поза як потрібно відзначити, що на теперішній час за даною темою найбільш вагомим збірником законодавчих джерел є двотомна робота «Українська Держава: квітень – грудень 1918 року. Документи і матеріали» (Київ, 2015 р.), у якій зібрано великий комплекс документів центральних органів влади Української Держави в тому числі тих, що відносяться до сфери військового будівництва і збройних сил, які ухвалювалися Гетьманом Павлом Скоропадським та його урядом.

Метою даної роботи є історико-правовий аналіз основних положень, видів та категорій військового законодавства Української Держави квітня-грудня 1918 року на сучасному науковому рівні для визначення його соціального значення у розвитку права України. Для досягнення поставленої мети в даній роботі доречно застосовувати весь комплекс філософських (світоглядних), загальнонаукових, спеціально та конкретно-наукових способів пізнання (синтезу й аналізу, порівняльно-правовому, логіко-історичному, структурному методам тощо), з яких квінтесенцією усього дослідження є історико-правовий метод, оскільки саме на нього покладається завдання у розкритті суті військового законодавства даного періоду історії України.

Незначний за історичними мірками час існування Української Держави (29 квітня – 14 грудня 1918 року) за весь період національного відродження та державотворення 1917–1921 років у зовнішньополітичному відношенні вважається відносно мирним, внутрішньо достатньо економічно стабільним на основі розвинутої правової системи та дієвого як для революційних потрясінь – правосуддя. Гетьман П. Скоропадський розпочав своє правління з того чим закінчила особисте існування Центральна Рада Української Народної Республіки, а саме з ухвалення основних конституційних положень під назвою «Закони про тимчасовий державний устрій України», де було зафіксовано головні інститути державного ладу та законодавства, в яких

виділялась складова «Про закони», в наступних пунктах якої зазначено: 23) Українська Держава керується на твердих основах законів, виданих в установленій черзі; 24) Сила закону, без виключення обов'язкова для всіх українських підданих і чужинців, в Українській Державі перебуваючих; 29) Ніхто не може відмовлятися незнанням закону, коли його було обнародовано існуючим порядком» [1, с. 64]. Взагалі, правотворча діяльність Гетьманату стала доволі плідною. Так у Грамоті Гетьмана П. Скоропадського від 29 жовтня 1918 року, вже на шостий місяць існування Гетьманату зазначалось: «Було видано закони про громадянство, про встановлення Державного Сенату, про заведення двох українських університетів, вироблено законопроект про встановлення Української академії наук і мистецтв; видано було закони, що кладуть міцну основу створенню своєї армії й флоту поліпшено становище всіх працівників судового відомства, народних учителів і духовенства; видано закони про порядок виборів в земські й міські установи, заведено Державний земельний банк і за цей час **видано** більше 400-х інших законодавчих актів, метою котрих являлось упорядкування політичного й економічного життя України» [2, с. 62]. Стосовно військового законодавства, то за весь період Української Держави гетьманською владою було ухвалено біля сорока різних за функціональним призначенням видів правових актів.

В нинішньому науковому понятті під військовим законодавством розуміють систему правових актів, у яких закріплені норми, що регулюють відносини в галузі військового будівництва і діяльності воєнної організації держави [3]. В той же час сучасна теорія права взагалі визначає термін «законодавство» як систему нормативних актів, якими регулюються суспільні відносини, що вживається у кількох значеннях: 1. Система законів України (вузьке значення); 2. У широкому значенні – система законів та інших нормативних актів, що приймаються Верховною Радою України та вищими органами виконавчої влади; 3. У найширшому значенні система законів і постанов Верховної Ради України, указів Президента України, постанов, декретів і розпоряджень Кабінету Міністрів України, а також нормативних актів міністерств і відомств, місцевих рад та місцевих державних адміністрацій [4, с. 499]. Базуючись на трьох вказаних визначеннях терміну «законодавство», автор роботи, даючи характеристику військовому законодавству Гетьманату, бере за основ саме найширше значення даного поняття.

Еволюція вітчизняного військового права та законодавства у своєму розвитку проходить декілька епох. Так існує поділ на наступні періоди: 1) Київської Русі та Галицько-Волинського

князівства (IX–XIV ст.); 2) Великого князівства Литовського (XIV–XVI ст.); 3) Української козацько-гетьманської держави доби Речі Посполитої та Московії (XVI–XVIII ст.); 4) Російської та Австрійської (Австро-Угорської) імперій (XVIII–поч. XX ст.); 5) Української (народної) держави доби збройних визвольних змагань (1917–1920); 6) Української держави (УРСР) радянської доби (1920–1991); 7) України, як суверенної правової держави (після 24.08.1991) [5, с. 29], з яким автор статті в основному погоджується тому, що в ньому окремо виділяється пункт 5 стосовно теми даної роботи. Крім того автор також притримується судження про те, що усвідомлюючи важливість співвідношення системи права і системи законодавства, галузі права і галузі законодавства, потрібно звертати увагу на їх взаємобумовленість, а саме на той аспект, що галузь права може розвиватися і функціонувати лише за наявності правового, достатнього та якісного масиву актів законодавства, які регламентують певну сферу суспільних відносин [6, с. 57], саме тому в даній статті мається на меті аналіз положень військового законодавства Гетьманату.

При аналізі усієї сукупності правових актів, які відносились до військового законодавства Української Держави особливої уваги заслуговують ті, які розроблялися і видавалися особисто від імені гетьмана П. Скоропадського у вигляді грамот, наказів, відручних листів тощо. Серед них потрібно виділити: «Грамота Гетьмана П. Скоропадського про ратифікацію мирного договору України з Центральними державами» від 12 червня 1918 року; «Наказ Гетьмана П. Скоропадського по Українському козацькому війську» від 6 листопада 1918 року; «Наказ гетьмана П. Скоропадського про оголошення воєнного стану на Катеринославщині, Херсонщині, Поділлі і Таврії» від 7 листопада 1918 року; «Наказ Гетьмана П. Скоропадського про оголошення воєнного стану на Чернігівщині, Київщині і Полтавщині» від 10 листопада 1918 року; «Наказ Гетьмана П. Скоропадського армії Української Держави» від 19 листопада 1918 року; «Відручний лист Гетьмана П. Скоропадського до міністра військових справ щодо організації українського козацтва» від 2 червня 1918 року тощо.

Наступними правовими актами в ієрархії суб'єктів військового законодавства ми вважаємо ті, які виходили від імені Ради Міністрів Української Держави, наприклад; постанова Ради Міністрів «Про зміни у положенні про головноуповноваженого з управління і ліквідації установ та організацій воєнного часу» від 21 червня 1918 року.

Підготовка значної кількості правових актів, що стосувались воєнної сфери, здійснювалась міністерством військових справ дотримую-

чись пунктів «Законів про тимчасовий державний устрій Української Держави» де визначались стадії їх ухвалення, а саме зазначалось: по-перше, закони розробляються в кожному міністерстві по належності і передаються на загальне обміркування Ради Міністрів; по-друге, після ухвали Радою Міністрів внесених законопроектів вони передаються на ствердження Гетьманові; по-третє, закони, які торкаються деяких відомств, передаються в Раду Міністрів після обговорення їх зацікавленими міністерствами. Крім того, міністрам надавалась можливість видавати розпорядження в розвитку пояснення законів, при чому всі такі розпорядження підлягають попередній ухвалі Радою Міністрів [1, с. 65], тобто до законотворчих функцій міністерств належали, з одної сторони – підготовка проектів законів, а з другої – видання підзаконних актів. З всього комплексу законодавства міністерства військових справ видно, що підзаконні акти видавались під назвою наказів, постанов, обов'язкових постанов, тимчасових постанов, устав тощо, наприклад: наказ міністра військових справ «Про внутрішні відносини в Українській армії» від 15 травня 1918 року; положення (устава) «Про головноуповноваженого з управління та ліквідації установ та організацій воєнного часу» від 14 червня 1918 року; тимчасова постанова «Про заходи проти осіб, які загрожують державній безпеці Української Держави» від 24 вересня 1918 року тощо. Потрібно відзначити, що гетьманом П. Скоропадським, в порівнянні з попередніми періодами історії вітчизняного права, вперше у законодавчій техніці почав застосовувати метод контрасигнації (дослівно – повторне скріплення підписом), який в теорії конституційного права визначається як підпис урядової особи під документом що вже ухвалений і підписаний главою держави та означає, що урядовець перебирає на себе юридичну відповідальність за виконання положень цього документу разом в даному випадку з гетьманом.

Модерне законодавство Української Держави повинно було сприяти розбудові нової армії та флоту. Вбачається, що за Гетьманату змінюється оборонна концепція держави. На думку науковців, народжена на хвилі революційного піднесення ідея народної міліції, ілюзорність якої усвідомила вже Центральна Рада УНР, за гетьманства остаточно поступилася місцем програмі формування регулярних, професійно підготовлених збройних сил [7, с. 101], які повинні були юридично оформлені відповідними законодавчими і підзаконними актами. Для кращого розуміння ознак законів та співвідношенню між ними їх слід поділяти на конституційні, звичайні та забезпечуючі. Так прикладом конституційності військової функції Гетьмана як Верхов-

ного Воеводи Української армії і флоту є стаття п'ята «Законів про тимчасовий державний устрій України» 29.04.1918 р. [1, с. 63]. Серед звичайних законодавчих актів потрібно виділяти спеціальні військові закони, що регламентували обмежену воєнну сферу суспільних відносин, яких у своїй сукупності нараховується п'ятнадцять, наприклад: «Про політико-правове становище службовців військового відомства» 1.08.1918 р.; «Про поповнення армії та флоту Української Держави» 8.11.1918 р. тощо. Забезпечувальними (оперативними) законодавчими актами вводилися в дію нові закони, ратифікуються міжнародні угоди або відбувається підтримка сукупності норм, що містяться в інших окремих законах і міжнародних договорах, наприклад Грамота Гетьмана П. Скоропадського «Про ратифікацію мирного договору України з Центральними державами» від 12 червня 1918 року. Не меншого юридичного значення мали військові підзаконні правові акти, які приймалися гетьманом та його урядом на виконання та уточнення законів зі своєю ієрархічною системою, що також забезпечували детальне регулювання суспільних відносин у військовому будівництві. Української Держави, наприклад, постанова «Про тимчасові штати Штабу Гетьмана всієї України П. Скоропадського» від 6 липня 1918 року.

Особливої уваги при дослідженні всієї сукупності норм військового законодавства Гетьманату є їх поділ на окремі категорії за цільовим призначенням для однозначного усвідомлення ролі та призначення кожної з цих категорій в правовому забезпеченні належного функціонування військової організації даної держави. На наш погляд насамперед потрібно поділяти військові правові акти на категорії, норми-правила яких вміщували в собі переважно спеціальні положення воєнної сфери. До правових актів першої категорії можна віднести: Урядове повідомлення про державний устрій та політику Української Держави від 10 травня 1918 року; Тимчасова постанова про заходи проти осіб, які загрожують державній безпеці Української Держави від 24 вересня 1918 року тощо; Наказ гетьмана П. Скоропадського про оголошення воєнного стану на Катеринославщині, Херсонщині, Поділлі і Таврії від 7 листопада 1918 року; Наказ Гетьмана П. Скоропадського про оголошення воєнного стану на Чернігівщині, Київщині і Полтавщині від 10 листопада 1918 року Так у програмному документі від Ради Міністрів «Про державний устрій та політику Української Держави», під яким поза все стоїть також підпис виконуючого обов'язки військового міністра отамана О.Г. Лігнау зазначено, що уряд вважає своїм обов'язком здійснити тепер же законодавчі міри, які являються негайними за для установ-

лення в країні ладу, зміцнення влади утворення нормальних і культурних умов правління та державного хазяйства [2, с. 78]. А наказ гетьмана «Про оголошення воєнного стану на Чернігівщині, Київщині і Полтавщині» об'являє наступне: «Маючи на увазі підтримання законності та ладу на місцях, оголошую Чернігівщину з доданими до неї повітами, Київщину з доданими до неї повітами і з Київським градоначальством та Полтавщину на військовому стані з наданням всієї повноти влади відповідним командирам корпусів в своїх корпусних районах: на Чернігівщині – командирові 5 корпусу, на Київщині з Київським градоначальством – командирові 4 корпусу, на Полтавщині, за винятком доданих повітів Харківської губернії, – командирові 6 корпусу [2, с. 67]. На основі даних правових актів відбувалося забезпечення державної безпеки Гетьманату взагалі та воєнної зокрема.

Законодавство про військову службу другої категорії представлено наступними актами: Наказ міністра військових справ про внутрішні відносини в Українській армії від 15 травня 1918 року; Закон про Бунчукових товаришів при Гетьмані всієї України від 1 серпня 1918 року; Закон про політико-правове становище службовців військового відомства від 1 серпня 1918 року; Закон про облік і призов офіцерів, унтер-офіцерів та юнкерів колишньої російської армії, які перебувають в Українській Державі від 20 жовтня 1918 року; Наказ Гетьмана П. Скоропадського по Українському козацькому війську від 6 листопада 1918 року; Наказ Гетьмана П. Скоропадського армії Української Держави від 19 листопада 1918 року; Закон про мобілізацію всього чоловічого населення Київського міського отаманства 1889–1898 рр. народження, здатного носити зброю від 5 грудня 1918 року; Наприклад, наказ міністра військових справ «Про внутрішні відносини в Українській армії» звучить як заповідь: «Тому я вимагаю від всіх військовослужбовців, без різниці положення, підтримувати найгострішу дисципліну в усіх відношеннях. При цьому додаю, що підтримування дисципліни мусить провадитись з повною повагою до людської гідності підлеглого, яке б не було незначне його становище. За найкращий спосіб виховання вважаю особистий приклад начальника, що є підставою пошани до нього підлеглого; без цієї пошани міцної дисципліни бути не може. Високий стан військового оборонця Української Держави накладає на кожного обов'язок з особливою обережністю відноситись до всього, що може кинути тінь на нашу армію, яка тільки що народжується і якої кожна особа повинна прямувати до ідеалу – бути лицарем честі і обов'язку перед Батьківщиною» [2, с. 83]. А закон «Про мобілізацію всього чоловічого населення Київського

міського отаманства 1889–1898 рр. народження, здатного носити зброю» викладений наступним чином: «Для оборони м. Києва та його найближчих околиць: 1. Призвати тимчасово в межах Києва чоловіків усякого віку починаючи з тих, що народилися 1 січня 1889 р. і кінчаючи тими, що народилися 31 грудня 1898 р. включно, як тих, що проходили, так і тих, що не проходили військову службу, здатних носити зброю. 2. Всі призвані повинні явитися до прийомних комісій, починаючи з 8 грудня цього року, в строки, зазначені прийомними комісіями. 3. Здійснення призову накладається на прийомні комісії, що утворюються при кожному районі варті з розпорядження військового міністра в складі голови – генерала або штаб-старшини, двох обер-старшин, представника Міністерства внутрішніх справ, міського самоврядування, двох військових лікарів і начальника району варті, або його заступника; військові лікарі й начальники районів – з правом дорадчого голосу» [2, с. 391]. За своїм змістом дані правові акти, які можна віднести до другої категорії, повинні були сприяти налагодження порядку під час проходження військової служби та визначати основні обов'язки військовослужбовців армії та флоту Української Держави.

Третя категорія про відповідальність військовослужбовців характеризується наступними законодавчими актами: Закон про військову підсудність від 30 травня 1918 року; Закон про організацію та компетенцію військово-судових установ Української Держави від 21 червня 1918 року; Закон про доповнення ст. 47 закону про військово-судові повинності 28 червня 1914 р. від 4 липня 1918 року тощо. Зокрема, у законодавчому акті «Про військову підсудність» зазначено, що військовому судові підлягають в порядку звичайної підсудності, військові за всі злочинства, зазначені в військовому уставі про кари і за ті з зазначених в загальних карних законах службових злочинств, які порушують обов'язки по службі військовій, а також приватні особи за неявку по призові до відбуття військової повинності, до учбових зборів та по мобілізації, а також в тих випадках, коли вони разом з військовими брали участь в виконанні ними службових злочинств по службі військовій. [2, с. 100]. Далі закон «Про організацію та компетенцію військово-судових установ Української Держави», зазначає, що з числа справ, підлягаючих військовому судові, згідно з окремим законом про військову підсудність, до компетенції вищих судів належать за нормальної підсудності всі справи про військових, що займають посаду не нижче командира окремої частини, а також такі справи про військових, що займають посаду нижче командира окремої частини, і про при-

ватних осіб, по яких винуватим загрожує кара з позбавленням або обмеженням загальних громадянських прав [2, с. 127]. У зазначених правових актах вміщені норми процесуального права, за якими розглядались окремі категорії справ за скоєння військовослужбовцями різного виду правопорушень.

Четверта категорія правових актів складається з наступних постанов та законів: Обов'язкова постанова головноуповноваженого з управління і ліквідації установ та організацій воєнного часу про збереження військового майна від 18 червня 1918 року; Постанова про тимчасові штати Штабу Гетьмана всієї України П. Скоропадського від 6 липня 1918 року; Постанова про створення Головної управи військової повинності та асигнування 183.434 карб, на її утримання від 6 серпня 1918 року; Постанова про асигнування в розпорядження військового міністра 5.000.000 карб, на формування нових військових частин від 4 жовтня 1918 року; Постанова про формування Окремого корпусу збройних сил Української Держави від 20 жовтня 1918 року; Закон про поповнення армії та флоту Української Держави від 8 листопада 1918 року; Закон про штати Військової академії Української Держави та асигнування 127.600 карб, на її утримання від 30 листопада 1918 року тощо. Для прикладу змісту даної категорії актів законодавства можна навести закон «Про поповнення армії та флоту Української Держави» 8.XI.1918 р. де вказано: «На зміну і доповнення існуючих законів постановити: 1. Для укомплектування армії і флоту Української Держави зробити по всіх місцевостях України на протязі часу з 17(30) листопаду по 17(30) грудня 1918 року достроковий призов молодих людей, котрі народилися в 1899 р.; 4. З зазначеного контингенту прийняти до війська в біжучому році в порядкуві номерів жеребу, починаючи з менших, згідно з розверсткою, вісімдесят п'ять тисяч, не рахуючи зачислених уже в Сердюцьку дивізію, а всіх інших осіб з тих, що призиваються по цьому законі, які будуть визнані здатними до військової служби, за винятком пільговиків першого розряду по родинному становищу, а також осіб, які не одержал цієї пільги через наявність другого члена родини, що досяг шістнадцяти років, або знаходиться на дійсній військовій службі по жеребу, або охотником (арт. 46) «Статуту військової повинності»), зачислити в запас жеребових, згідно з арт. 147 «Статуту військової повинності» [2, с. 347]. Взагалі в даній категорії правових актів йдеться про всіляку належну розбудову збройних сил Української Держави та про подальше перспективне воєнне планування задля підвищенні рівня обороноздатності вітчизни.

Поступове введення в дію актів військового законодавства стало юридичною основою військо-

вої реформи в Українській державі. У своїх мемуарних «Спогадах» П. Скоропадський критично обрисовує становище українських збройних сил на момент приходу його до влади. Наприклад він описує, що генерал О. Рогоза як призначений воєнний міністр застав відповідне міністерство у гидкому стані, там геть не було у достеменному сенсі військової організації, якісь молоді люди носили мундири різних чинів і покроїв, але чи були вони військові офіцери зокрема, нікому не було відомо, ця компанія займалася більше політикою, ніж дорученою їм справою. Але далі П. Скоропадський зазначає: «Не дивлячись на це, з першого дня у воєнному міністерстві пішла робота з творення армії. Розроблялись програми шкіл, розроблялись статuti нової військової повинності, в особливості дисциплінарний» [8, с. 185]. Вже через декілька місяців інспектуючи Сердюцьку дивізію Гетьманату П. Скоропадський у своєму творі піднесено згадує про те, що формування її йшло чудово, підбір офіцерів був прекрасний: «...новобранці молодець до молодця, більшість із них були діти заможних селян; розміщені були деякі полки так собі, але терпимо. Деякі частини я обдивився, і маю сказати, моє серце раділо, дивлячись на те, як швидко, при правильній постановці справи, наша молодь сприймає військову дисципліну. Частини, які я оглянув, нічим у сенсі підготовки новобранців не відрізнялися від частин старої імператорської гвардії» [8, с. 268]. Проте потрібно зазначити, що не у всіх військових частинах Гетьманату стан був відповідний, а саме відчувався брак казарм, продовольчого та матеріального забезпечення, озброєння, офіцерських кадрів тощо, але головним було те, що збройні сили під час воєнної реформи зазнавали позитивних змін.

Під час проведення військової реформи треба також враховувати, що поряд з новітніми напрацюваннями широко використовувалася законодавча база російської імперії, залишалися чинними також окремі закони Тимчасового уряду та Центральної Ради [9, с. 84], наприклад «Статут про військову повинність» від 1 січня 1874 року, з усіма його змінами та доповненнями на 1918 рік. За визначенням науковців у Гетьманаті формування та організація Збройних сил представляло собою цілий комплекс нормативно-правових заходів та відповідної практичної роботи, спрямованих на відновлення повністю зруйнованих за доби Центральної Ради армії та флоту, вже впродовж травня 1918 р. відбувалося активне формування та реорганізація основних підрозділів військового відомства Української Держави, а 30 травня 1918 року був ухвалений текст нової військової присяги [10, с. 134]. Досліджуючи низку економічних та соціально-політичних перебудовчих процесів в Гетьма-

наті ряд вчених акцентують увагу на одночасні реформи не тільки в армії але і на воєнно-морському флоті, які вказують, що відповідно до планів гетьмана П. Скоропадського морський кордон України мав стати міцним та надійним рубежем держави та заради цього уряд розпочав низку заходів для виконання поставленої мети, наприклад 10–16 червня 1918 року у розпорядження Чорноморського флоту було асигновано 4 млн 300 тисяч крб. для виконання невідкладних заходів [10, с. 135]. Потрібно відзначити, що 24 липня 1918 року гетьман П. Скоропадський і його уряд ухвалили розроблений Генеральним штабом за участю досвідчених генералів і полковників Генштабу О. Сливинського, О. Галкіна, М. Какуріна, Є. Мишковського, С. Дельвіга, В. Сінклера, М. Юнакіна, В. Петріва **генеральний план** організації армії Української Держави (доповнений 6 вересня 1918 року після таємної зустрічі П. Скоропадського з імператором Вільгельмом II) [11, с. 120], який став визначним документом військової нормотворчості, що юридично оформив кількісно українську армію до 300тисяч козаків.

Хоча господарські та соціально-політичні реформи проходили у відносно мирний для Східної України час квітня-грудня 1918 року потрібно погодитись, що гетьман Павло Скоропадський, незважаючи на несприятливу геополітичну ситуацію, розпочав активне військове будівництво, проте військові реформи гетьмана були частково проведені його опонентами навесні 1919 року [12, с. 55]. Дійсно, характеризуючи військове будівництво Української Держави, доцільно його поділяти його на періоди. Так за першого етапу як вказують науковці, гетьман змушений був з однієї сторони впроваджувати відповідним чином особисту воєнну політику, з іншої сторони – безперервно доводити необхідність для Української Держави власних Збройних Сил, а за другого етапу відбувалась підготовка до створення повноцінної армії, що проявлялось в опрацюванні належної бази і мала метою в листопаді-грудні 1918 року здійснити перший призов [13, с. 151]. Дану періодизацію воєнного реформування можна в принципі спиняти та доповнити.

Крім вище вказаного потрібно мати на увазі, що особистого дослідження заслуговує аналіз протоколів засідань Ради Міністрів та Малої Ради Міністрів Української Держави, що систематизувалися в окремих журналах засідань даних урядових органів за хронологічним порядком, з яких окрім всього іншого, відтворюється техніка підготовки та ухвалення військового законодавства. Так на засіданнях Ради Міністрів (РМ) воєнний міністр подавав свої документи на розгляд переважно у формі докладу,

законопроекту, представлення тощо, Після слухання присутні члени РМ виносили постанови, які могли бути однозначні або з рекомендаціями. Наприклад, частина протоколу засідання РМ від 11.07.1918 року: «Слухали: Доклад воєнного міністра про відпуск головному квартирному управлінню авансу у розмірі 5.000.000 карб, на негайний ремонт казармених будівель та інвентаря. Постановили: Доклад схвалити» [14, с. 142]. Або виписка з того самого протоколу засідання РМ від 11.07.1918 року, пункт 4: «Слухали: Доклад військового міністра та державного секретаря про проект наказу п. Гетьмана, яким оголошується набір 5.000 осіб для формування Сердюцької дивізії. Постановили: а) Цілком приєднуючись до рішення пана Гетьмана про набір 5000 осіб для формування Сердюцької дивізії, оголошення докладаєного в проекті наказу визнати небажаним у зв'язку з тим, що закон про військову службу, термін служби і т. д. про набір 5.000 осіб, не вирішуючи в ньому питання про загальний набір цього року.; б) Просити військового міністра та державного секретаря розробити відповідний законопроект, взявши до уваги ті судження, які були висловлені міністрами під час обговорення цієї доповіді та зокрема: примусовість, терміновість та безоплатність служби з одного, та добровільність з іншого боку, із здійсненням набору через Спілку хліборобів» [14, с. 142], тобто не схвалили. Але після доробки даного проекту наказу Рала Міністрів протоколом від 23.07.1918 року схвалює його: «Слухали: Законопроект про набір 5000 осіб для комплектування Сердюцької дивізії, вироблений на підставі ухвали Ради Міністрів військовим міністром та державним секретарем. Постановили: Законопроект схвалити. [14, с. 175] та передали на підпис гетьманові. Мала Рада Ради Міністрів, у складі заступників міністрів чи директорів профільних департаментів, призвана була попередньо розглядати нескладні законодавчі та адміністративні питання (проекти штатів і кошторисів, подань про асигнування тощо), які не потребували взаємної документальної згоди міністерств і відомств. За приклад можуть слугувати наступна виписка з протоколу від 4.06.1918 року: «III) Доклад Військового міністерства про збільшення старшинам, урядовцям і козакам добових командировочних грошей. III) Визнати, що добові відпусткові гроші повинні видаватись старшинам, урядовцям і козакам в розмірі нормальної платні, котра проєктована Малою Радою в засіданні 30 травня 1918 р. (особний журнал, ч. 6). [14, с. 444]. З протоколів засідань Ради Міністрів та Малої Ради Міністрів видно, що за поданням міністра військових справ обговорювалися переважно фінансові,

соціальні та адміністративні справи, а також виносилися постанови стосовно військових статутів.

Поза все, автор повністю підтримує судження про те, що за гетьмування П. Скоропадського була розроблена законодавча база військового забезпечення, яка не тільки ввела у правове русло справу творення Української армії та флоту, а й гарантувала їм розвиток на новітніх військових досягненнях тогочасного цивілізованого світу [15, с. 96]. Немає сумніву, що якби не суттєві зовнішньополітичні зміни, воєнна реформа Гетьмана Павла Скоропадського, як він і планував, була б успішно завершена весною 1919 року на основі модерного військового законодавства.

Висновки. Базуючись на вищезазначеній інформації у даній статті ми здатні прийти до конкретних висновків, а саме: по-перше, положення військового законодавства Української Держави квітня-грудня 1918 року як системи нормативних актів, ефективно здійснювали правове регулювання суспільних відносин у воєнній сфері; по-друге, за суб'єктами законотворчості військові правові акти розподілялись на три види, а саме ухвалені Гетьманською владою, Радою Міністрів та Міністерством військових справ; по-третє, військове законодавство за цільовим призначенням поділялись на низку категорій юридичних актів, що закріплювали окремі функціонально-правові норми: 1) про правове забезпечення державної та воєнної безпеки; 2) про правове регулювання військової служби; 3) про юридичну відповідальність військовослужбовців; 4) про правові основи військового будівництва та стратегічного планування розвитку збройних сил. У наступних наукових розвідках, характеризуючи особливості вітчизняного воєнного будівництва 1917–1920 років, пропонується провести порівняльно-правові дослідження інститутів військового права Української Народної Республіки періоду Директорії, та Західноукраїнської Народної Республіки в їх позитивному розвитку для використання минулого реального досвіду в удосконаленні чинних військово-правових норм та правил сучасної України.

Література

1. Хрестоматія з історії держави і права України : Том 2. Лютий 1917 р. – 1996 р. Навч. посіб. для юрид. вищих навч. закл. та фак. У 2-х томах. В.Д. Гончаренко, А.Й. Рогожин, О.Д. Святоцький. За ред. В.Д. Гончаренка. Київ. Ін Юре, 1997. 800 с.
2. Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали. У двох томах частинах. Т. 2 / Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ: Темпора, 2015. 412 с.
3. Військове законодавство. Енциклопедія сучасної України : сайт. Електрон. текст та зображув. дані. 2017. URL: <http://esu.com.ua/article-34472> (дата звернення 21.10.2025).

4. Шемшученко Ю.С. Законодавство Юридична енциклопедія : В 6 т. Редкол.: Ю.С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. Київ : Українська енциклопедія ім. М. П. Бажана, 1999. Т. 2 : Д – Й. 741 с.

5. Шульгін В. Систематизація військового законодавства України. Історико-правові аспекти Адміністративне право і процес. № 4 (31). 2020. С. 27–43.

6. Військове право : підручник. За ред. І.М. Коропатника, І.М. Шопіної. Київ: Алерта, 2019. 648 с.

7. Копиленко О.Л., Копиленко М.Л. Держава і право України. 1917–1920: Навч. посібник. Київ: Либідь, 1997. 208 с.

8. Скоропадський П. Спогади. Кінець 1917 – грудень 1918. Ред. колегія: Пеленський Я. (гол. ред.), Білас Л., Боряк Г. та ін. НАН України. Інститут української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського; Інститут східноєвропейських досліджень; Східноєвропейський дослідний інститут ім. В.К. Липинського. Київ; Філадельфія: Книга, 1995. 493 с.

9. Пиріг Р.Я. Гетьманат Павла Скоропадського: особливості законотворення (квітень–грудень 1918 р.). Архіви України. 2010. № 1 (267). С. 76–85.

10. Попенко Я. Особливості реформ в Україні за часів уряду гетьмана П. Скоропадського. Українознавчий альманах. 2013. Випуск 13. С. 131–138.

11. Ткачук П.П. Військові реформи гетьмана Павла Скоропадського у контексті державотворчих процесів в Україні (квітень – грудень 1918 р.). Військово-науковий вісник. 2019. № 31. С. 112–123.

12. Чупрінова Н. Військова реформа Павла Скоропадського як важливий етап становлення української державності. Актуальні питання гуманітарних наук. Вип 54, том 2, 2022. С. 52–56.

13. Сидоренко А. Військова політика Української Держави П. Скоропадського. Вісник Київського національного лінгвістичного університету. Серія : Історія, економіка, філософія. 2015. Вип. 20. С. 140–53.

14. Українська Держава (квітень – грудень 1918 року). Документи і матеріали : у 2 томах. Т. І. Упоряд.: Р. Пиріг (керівник) та ін. Київ : Темпора, 2015. 789 с.

15. Барановська Н.М. Підвалини військової політики гетьмана Павла Скоропадського. Вісник Національного університету «Львівська політехніка». Держава та армія. 2014. № 784. С. 90–97.

Анотація

Вовк О. Й. Військове законодавство Української Держави 1918 року (історико-правовий аналіз). – Стаття.

В статті подається авторське розуміння сукупності актів військового законодавства Української Держави, визначається їх загальний поділ за категоріями та видами правового регулювання суспільно-політичних відносин у воєнній сфері. Робота здійснена зі застосуванням світоглядних, загальнонаукових, спеціально та конкретно-наукових методах пізнання – з яких перевага надається історико-правовому методу, що характеризує значимість норм вітчизняного військового права 1917–1920 років.

Встановлено, що до суб'єктів нормотворчості Гетьманату взагалі та у військовій сфері зокрема відносились: Гетьман Української Держави, Рада Міністрів, відповідні міністерства у тому числі міністерство військових справ.

Вказано, що правові акти військового законодавства ухвалені тими чи іншими суб'єктами нормотворчості Гетьманату мали різні назви, а саме: закон, грамота, відручний лист, наказ, урядове повідомлення,

обов'язкова постанова, тимчасова постанова, статут, положення, устава тощо.

Досліджено, що відносно воєнної сфери за весь період Української Держави (29 квітня – 14 грудня 1918 р.) гетьманською владою було ухвалено біля сорока різних за функціональним призначенням військових законів та підзаконних актів.

Проаналізовано, що акти військового законодавства Української Держави: складали: правову основу захисту державної та військової безпеки Гетьманату його суверенітету та конституційного ладу; встановлювали правові засади військового обов'язку і проходження військової служби; встановлювали особливості юридичної відповідальності військовослужбовців; забезпечували військове будівництво та стратегічне планування обороноздатності Батьківщини.

Зазначено, що модерне військове законодавство Гетьманату підтвердило вже існуючу армійську структуру, організаційні принципи формування збройних сил при цьому використовуючи законодавчу базу імперії, Тимчасового уряду та Центральної Ради.

Визначено у висновку, що положення військового законодавства Української Держави квітня-грудня 1918 року як системи нормативних актів, ефективно здійснювали правове регулювання суспільних відносин у воєнній сфері; За цільовим призначенням їх доцільно поділяли на низку категорій юридичних актів, що закріплювали окремі функціонально-правові норми. У наступних наукових розвідках, характеризуючи особливості вітчизняного воєнного будівництва 1917–1920 років, пропонується провести порівняльно-правові дослідження інститутів військового права даного періоду для використання минулого реального досвіду в удосконаленні чинних військово-правових норм та правил сучасної України.

Ключові слова: законодавчі акти, воєнна реформа, збройні сили, Гетьманат, військове будівництво.

Summary

Vovk O. Y. Military legislation of the Ukrainian State in 1918 (historical and legal analysis). – Article.

The article presents the author's understanding of the totality of acts of military legislation of the Ukrainian State, determines their general division by categories and types of legal regulation of socio-political relations in the military sphere. The work was carried out using worldview, general scientific, special and specific scientific methods of cognition – of which the historical and legal method is preferred, which characterizes the

significance of the norms of domestic military law of 1917–1920.

It is established that the subjects of rule-making of the Hetmanate in general and in the military sphere in particular included: the Hetman of the Ukrainian State, the Council of Ministers, relevant ministries, including the Ministry of Military Affairs.

It is indicated that the legal acts of military legislation adopted by certain subjects of rule-making of the Hetmanate had different names, namely: law, charter, handwritten letter, order, government notification, mandatory resolution, temporary resolution, statute, regulation, charter, etc.

It has been studied that in relation to the military sphere, during the entire period of the Ukrainian State (April 29 – December 14, 1918), the Hetmanate authorities adopted about forty different military laws and bylaws with different functional purposes.

It has been analyzed that the acts of military legislation of the Ukrainian State: constituted: the legal basis for protecting the state and military security of the Hetmanate, its sovereignty and constitutional order; established the legal principles of military duty and military service; established the features of the legal responsibility of military personnel; ensured military construction and strategic planning of the defense capability of the Motherland.

It is noted that the modern military legislation of the Hetmanate confirmed the already existing army structure, organizational principles of the formation of the armed forces, while using the legislative framework of the empire, the Provisional Government and the Central Rada.

It is determined in the conclusion that the provisions of the military legislation of the Ukrainian State of April-December 1918 as a system of regulatory acts effectively carried out the legal regulation of social relations in the military sphere; According to their intended purpose, they were expediently divided into a number of categories of legal acts that enshrined separate functional and legal norms. In the following scientific investigations, characterizing the features of the domestic military construction of 1917–1920, it is proposed to conduct comparative legal studies of the institutions of military law of this period in order to use past real experience in improving the current military legal norms and rules of modern Ukraine.

Key words: legislative acts, military reform, armed forces, Hetmanate, military construction.

Дата першого надходження рукопису до видання: 27.10.2025

Дата прийнятого до друку рукопису після рецензування: 28.11.2025

Дата публікації: 24.12.2025